

єдності, що соборність — не більш як ідеологічна теза, дещо бажане, але не існуюче. В книзі така думка явно не висловлена, але іманентно присутня у контексті.

Стрижнева теоретична теза книги, висловлена її редакторами Н.Костенко і А.Ручкою, полягає в тому, що суспільству притаманна соціокультурна диференціація, що “соціум є багатоскладовою, різнорідною диференційованою цілісністю”. Усталеність та інтегрованість такого соціуму має забезпечувати єдина культурна ідентичність громадян. Але емпіричний матеріал книги, міркування авторів щодо конкретної соціокультурної диференціації за субкультурами свідчать, що в Україні такої єдиної ідентичності насправді немає або вона є надто розмитою, щоб забезпечити цілісність суспільства. Утім, субкультурна варіативність має і позитивний аспект, забезпечуючи культурне розмаїття, що сприяє реалізації соціокультурних потреб різних груп населення. Наявність численних субкультур збагачує культуру суспільства і є соціокультурним виявом наявності демократії.

Послідовне втілення сучасної методології культуральної соціології в її українському варіанті дає змогу на сучасному рівні досліджувати актуальні проблеми нашого суспільства, робить монографію вагомим внеском у науку про суспільство, у пізнання українського соціуму.

АЛЛА МАРЧЕНКО,

кандидат соціологічних наук, асистент кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Соціокультурний підхід до міських проблем

Малес Л.В., Серeda В.В., Соболевська М.О., Сорока Ю.Г. та ін. Соціологія міста: навчальний посібник / За ред. О.К.Міхеевої. — Донецьк: Ноулідж, 2010. — 463 с.

Доволі часто спільні для багатьох суспільств сучасного світу процеси соціологи пояснюють у термінах різних феноменів на кшталт “глобалізації”, “інформатизації”, “урбанізації” тощо. Зростання ролі міст та збільшення відносної (як і абсолютної)

кількості міських жителів у світі дедалі більше привертають увагу вчених, які прагнуть осмислити та пояснити спостережувані соціальні зміни.

Навчальний посібник “Соціологія міста” заслуговує на детальний розгляд. Насамперед тому, що це один із перших українських навчальних посібників для соціологів із міської проблематики. Крім того, посібник створено завдяки колективній праці багатьох авторів, географічні координати яких розтягнулися від Львова аж до Москви, а професійні інтереси — від соціології до філософії, історії та економіки. Який же результат такої міждисциплінарної та міжрегіональної (навіть міжнародної) співпраці? Спробую відповісти, оглянувши формальні та змістові аспекти цієї книги.

Посібник побудований за принципами кредитно-модульної системи організації навчання і містить два залікові й одинадцять змістових модулів. Наприкінці кожного зі змістових модулів — глосарій, запитання та завдання для самоперевірки, а також перелік літератури. Закінчується посібник додатками, іменним і термінологічним покажчиком.

Незважаючи на потенційне розмаїття інтересів авторів посібника, його структура є досить послідовною, логічною та виваженою. На початку — історичні аспекти урбанізації та огляд соціологічних концепцій, які стосуються міста, далі — методичні підходи до вивчення міського простору, територіальний і просторовий виміри міста, соціальна нерівність і сеграція у місті. Все це — у першому заліковому модулі, що має назву “Місто як об’єкт вивчення: історія, теорія, методи”. Другий заліковий модуль — “Соціальний простір міста: управлінський потенціал” — охоплює теми управління сучасним містом, соціокультурних змін у ньому, конструювання образу міста, культурних індустрій і девіантогенності міського простору. Завершується модуль розглядом тенденцій розвитку міста в епоху глобалізації. Зважаючи на взаємне переплетення тем, до позитивних аспектів оформлення книги слід віднести наявність неодноразових посилянь авторів на той чи інший змістовий модуль. Це створює стале враження від навчального посібника як зовнішньо та внутрішньо впорядкованої системи.

Що ж може привернути додаткову увагу потенційних читачів — викладачів, дослідників, студентів, які лише починають ознайомлення з посібником? Насамперед кольорові фотографії, яких у книзі вдосталь (включно з обкладинкою). Фотографії згруповані за певними темами, що допомагає краще опрацювати теоретичний матеріал, дати студентам поштовхи до власних досліджень у царині міста.

Автори посібника роблять наголос на соціокультурному підході, згідно з яким соціальне та культурне розглядають у нерозривній єдності, а міське середовище — як таке, що вміщує багатоманітність культурних зразків і норм.

Незважаючи на наявність досить розмаїтого глосарію за темами, деякі базові поняття, зокрема поняття “місто”, у тексті посібника трактуються неоднозначно. Утім, слід віддати належне авторам, адже визначення не суперечать одне одному; понад те, це пояснюється на початку посібника: “навіть комплексне визначення даного поняття (“місто”. — А.М.) являє велику складність” (с. 13). Очевидно, певна гнучкість у тлумаченні понять продиктована особливістю соціокультурного підходу і може стимулювати студентів до пошуку власних орієнтирів і визначень.

У навчальному посібнику розглянуто основні етапи становлення міст — від стародавніх до сьогоденних, а також етапи розвитку соціологічних уявлень про місто. Розгляд міської проблематики досить вдало систематизований за напрямками, значний акцент зроблено на розкритті неомарксистського, неовеберіанського та соціопросторового підходів (с. 59–66).

У змістовому модулі, присвяченому методичним підходам до вивчення міського простору, автори наголошують, що більшість методик збирання інформації мають бути адаптовані до вивчення міста саме завдяки існуванню його просторового

виміру (с. 70). Помітно, що більшість авторів концентрують свою увагу на просторовому вимірі міста, що, на відміну від територіального, пов'язаний із належністю до певних спільнот, підтриманням певних міських практик, позаяк “є не лише тлом для соціальної комунікації, а й може виступити у ролі чинника, що формує специфіку останньої” (с. 95).

Слід зазначити, що у навчальному посібнику чималу увагу приділено проблемам сучасного міста. Насамперед ідеться про соціальну нерівність та сегрегацію у місті, які виявляються у структуруванні міського простору за різними критеріями: економічним, етнорелігійним, гендерним та міграційним (с. 133–142). Крім того, це проблеми управління містом, ідентичності та причин девіантної поведінки у місті, які послідовно розкриваються у другому заліковому модулі. Порушено також велими актуальні питання вивчення соціокультурних змін у місті: з огляду на теоретичні підстави та методики досліджень. Зокрема, подано схему аналізу змін у символічному просторі міст на прикладі пам'ятників і топонімів (с. 178–179), а також визначено рівні аналізу “міста як соціального тексту” (с. 186).

У кількох темах другого модуля автори підходять до переосмислення ролі міст та колізій розвитку урбанізованих середовищ у ХХІ столітті. Зокрема, йдеться про “культурні індустрії” (с. 223) та їхню роль у створенні “креативних міст” (с. 222), при цьому проаналізовано різні суспільства, включно з українським. В одній із тем акцент зроблено на основних суперечностях між глобальним і локальним. Розглянуто ключові компоненти формування глобальних міст (с. 266–267), а також засади “інформаційного міста” як своєрідного розв'язання питання поєднання інформаційної насиченості з комфортом городян (с. 279).

Доволі цікавими є теоретичні інтерпретації причин девіантної поведінки у місті й у зв'язку з цим — опис та результати дослідження безпеки та престижності міського простору у Львові. На цьому прикладі підтверджено концентричність міської структури (с. 249) і “накладання соціально-символічного та соціально-інфраструктурного вимірів” (с. 252).

Додаток у навчальному посібнику має назву “Соціологічні візії міста” і присвячений різним аспектам вивчення міста як соціального середовища. Чотирнадцять статей у додатку — матеріали досліджень авторів навчального посібника, що є корисними “кейсами” для аналізу після опрацювання теоретичних положень дисципліни.

Таким чином, можна сказати, що авторам нового навчального посібника вдалося досягнути своєї мети — поєднати свої міждисциплінарні інтереси і створити актуальну, цікаву та корисну працю. Впевнена, що цей посібник стане гарним фундаментом для подальших напрацювань із міської тематики у річці соціокультурного підходу, помічником у навчальній та науковій діяльності майбутніх соціологів і всіх дослідників міста.

ВАЛЕНТИНА ПРИЛИПКО,

доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри загальної екології та безпеки життєдіяльності Національного університету біоресурсів і природокористування

ГУЛЬБАРШИН ЧЕПУРКО,

доктор соціологічних наук, провідний науковий співробітник відділу соціальної експертизи Інституту соціології НАН України

Аксіологічний вимір медицини

Пилипенко В.Е., Захарук Н.Ю., Сопнева Н.Б. Цінності в контексте соціології медицини. — Донецьк: Юго-Восток, 2009. — 128 с.

Закономірне підсилення інтересу до соціології медицини у сучасній науці (зокрема, вітчизняній) зумовлене тим, що в її рамках уможливлене соціологічне осмислення становища системи охорони здоров'я як однієї з найважливіших сфер життєдіяльності суспільства та його соціальних інститутів, а також розуміння ролі та місця медицини, лікаря й пацієнта. Необхідність глибоких узагальнень у царині соціальної медицини усвідомлюють не лише соціологи, а й медики. При цьому сучасні методи медико-соціологічного пізнання тяжіють до врахування всіх досягнень соціально-гуманітарного знання, в тому числі досягнень інформатики, синергетики, теорії систем, що суттєво збагатили всі науки. Більшість методів соціології медицини є інструментами теоретико-емпіричного пізнання. З огляду на висловлене вище вельми актуальним і своєчасним видається монографічне дослідження “Цінності в контексті соціології медицини”.

Слід наголосити, що ціннісний підхід у медицині має особливо важливе значення. Як “людська” наука медицина не може функціонувати й розвиватися без певних принципів, норм і правил моральної поведінки лікаря і пацієнта. Об'єктивна потреба в регуляції поведінки медичного персоналу, в моральному оцінюванні останнього

зумовлена багатогранністю й індивідуальною неповторністю конкретних ситуацій, що виникають у лікарській діяльності, де швидке прийняття нестандартних рішень, ініціатива, творчість істотною мірою залежать від моральних та етичних якостей лікаря.

Автори рецензованої монографії слушно зазначають, що аксіологічно-ціннісна орієнтація медичних знань пов'язана із розв'язанням низки теоретичних і практичних завдань у сфері формування фізичних і психічних здібностей людини. Ціннісно-нормативна орієнтація медичних знань у наш час набуває нового змісту. Це дістає вияв у філософських, соціальних, правових і морально-естетичних проблемах охорони здоров'я. Учені мають досліджувати також ціннісні орієнтації людини та їхній вплив на здоров'я, соціально-психологічні й етико-деонтологічні аспекти життєдіяльності людей в умовах норми та патології.

На наш погляд, у монографії цілком доречно зазначено, що зміст соціологічних закономірностей здоров'я людини включає дві складові, котрі не завжди враховуються дослідниками (с. 36). Одна з них — соціально-психологічне здоров'я окремої людини й тієї спільноти, до якої вона належить. Соціально-психологічне здоров'я людини формується за психологічних умов конкретної людської культури, першою ланкою національної, й передбачає реалізацію невіддільних природних і громадянських прав особистості. Найважливішою складовою здоров'я людини можна вважати морально-культурне здоров'я окремої людини і суспільства загалом. При цьому реальне “буття” цієї складової здоров'я зводиться передусім до фактів ігнорування людських вимог і потреб людської культури та моралі.

У контексті цінності медичної етики й деонтології автори наголошують, що ця проблема пов'язана із традиційним застосуванням ціннісного підходу в історії медичної практики (с. 42). Ця специфічна традиційність заважає зрозуміти нові явища в цій сфері, породжені ХХ століттям. Серед таких явищ можна виокремити переосмислення принципів класичного гуманізму в ракурсі сучасних аксіологічних позицій, які наділяють етику і деонтологію парадигмальним статусом.

Цікавим є розділ “Медицина як відображення цінностей суспільства” (с. 55–72). Автори монографії слушно зазначають, що сьогодні медицина немислима без активного втручання держави. Медицина стає чинником економічного прогресу й державної безпеки, зокрема як найважливіша складова процесу розбудови української держави. При цьому обговорення системи “українська медицина — українське суспільство” передбачає диференціацію понять “охорона здоров'я” і “медицина (медична допомога)”.

Українська медицина є інтегральною складовою української культури в широкому сенсі цього поняття. І річ не лише в досягненнях медичної науки. Ідеться про медичну освіту, організацію медичної допомоги, про мову як спосіб поширення інформації про наукові досягнення. Слід говорити також про мову посібників і довідників, медичної періодики, про мову повсякденного професійного спілкування. Існує величезний спектр ціннісних значень теоретичного знання в медицині, котрий можна продуктивно використовувати лишень у тісному взаємозв'язку з конкретно-практичними підходами лікувальних практик. Теорії в медицині, як правило, суттєво відрізняються від теоретичних знань у технічних галузях природничих наук. Їх неможливо просто використовувати, “доклавши” як шаблон до складної проблеми хворої людини.

В.Пилипенко, Н.Захарук, Н.Сопнева, на наш погляд, правильно наголошують, що зміни, які сталися в біології та медицині останніми десятиліттями, не могли не перетнутися з етичною традицією. Нові технології в медицині руйнують “непорушні” моральні норми та соціокультурні цінності. Це, своєю чергою, потребує нового прочитання цих норм і цінностей. Специфіка науково-медичного знання порів-

няно із повсякденним або культурологічним полягає в його синтетичності й практичності, позаяк у ньому поєднуються два підходи:

1) суто пізнавальний, утілюваний в емпіричному й теоретичному секторах знань, у цілісному науковому потенціалі сучасної медицини; 2) суто прикладний, реалізовуваний у конкретних методологіях і методиках клінічних галузей медицини.

У контексті аналізу взаємин лікаря і пацієнта автори монографічного дослідження обґрунтовано акцентують увагу на тому, що певні моменти у відносинах “лікар–пацієнт” (характерні для західної медицини) вже мають місце або ще виявляються згодом у вітчизняній медицині. Однак певні негативні аспекти лікарської практики якоюсь мірою нівелюються у нашій медицині завдяки тому, що в нас і на сьогодні пацієнт приходиться до лікаря як до рівного собі (принаймні незрідка). Ще не так давно лікар навчався безплатно, і такий шанс був відкритим для багатьох. Проте не можна нехтувати сучасними “ринковими” реаліями, їхнім впливом на ментальність, цінності й традиції в сучасній медицині.

Як справедливо зазначено в рецензованій монографії, сучасна охорона здоров'я стоїть на порозі трансформації в нову систему в результаті створення базисної програми медико-соціального страхування. Ідеться про систему, що дає змогу за умов формування ринкових відносин розглядати особисте здоров'я людини як найважливіший чинник, що визначає комфортність існування в суспільстві (с. 91). І нині потрібен інтенсивний пошук прийнятної моделі вітчизняної системи охорони здоров'я, моделі взаємовідносин лікаря і пацієнта за умов становлення ринку медичних послуг, яка була б адекватною до мінливих суспільних реалій.

Актуалізується розроблення теоретичних засад і науково обґрунтованих методологічних підходів до регуляції взаємовідносин лікаря і пацієнта за умов формування ринку медичних послуг. Традиційні відносини лікаря і пацієнта за сучасних умов лібералізації суспільства і становлення ринку медичних послуг набувають специфічного маркетингового змісту. Автори монографії зазначають, що маркетингові відносини лікаря і пацієнта можна описати відносно однозначними формалізованими критеріями і подати у вигляді певної структури — моделі маркетингової системи медичних послуг (с. 95).

Поле “реалізації” маркетингових взаємовідносин у медицині стають певні сегменти ринку медичних послуг. Об'єктивно в діяльності лікувально-профілактичних установ відбувається процес класифікації пацієнтів на групи з різними потребами, характеристиками або поведінкою. Такі критерії визначають сегментування ринку медичних послуг у маркетингових системах. Тобто специфікація медичних технологій і медичних процедур, що задовольняють певний попит із боку пацієнта, об'єктивно й закономірно зорієнтована на специфічних потенційних споживачів конкретного сегмента ринку. Це визначає економічну специфікацію взаємовідносин лікаря і пацієнта.

Автори монографії констатують, що дослідження перетворення самої сутності вітчизняної системи охорони здоров'я, її лібералізації, еволюції взаємин лікаря і пацієнта, дії законів специфічних маркетингових відносин між виробником і споживачем медичних послуг — усе це визначає центральні в теорії та практиці наукового керівництва та управління системою охорони здоров'я проблеми. Вивчення цих проблем дасть змогу висвітлити глибинні процеси функціонування вітчизняної системи охорони здоров'я за сучасних умов соціально-економічного розвитку суспільства, а відтак, сприятиме регуляції й оптимізації взаємовідносин суб'єктів цієї системи.

Використання науково обґрунтованих підходів для розуміння ліберальної (маркетингової) системи охорони здоров'я і відносин у цій системі необхідне для системного осмислення проблем управління і деякою мірою наближає до теоретич-

них засад регуляції життєдіяльності таких систем з метою забезпечення оптимальних взаємовідносин її суб'єктів у рамках надання й отримання медичних послуг належної якості. При цьому йдеться про мінімізацію ресурсних витрат і високоякісне задоволення потреб пацієнта, що є конче актуальним за реалізації системи медико-соціального страхування населення.

Наостанок зазначимо, що монографія “Цінності в контексті соціології медицини” стане у пригоді як фахівцям, так і всім тим, хто цікавиться актуальними питаннями аксіології й соціології медицини.

ПАМ'ЯТІ ДЕНІЕЛА БЕЛЛА

Деніел Белл — “ліберал у політиці, соціаліст в економіці, консерватор у культурі”

25 січня цього року в Кембриджі (штат Массачусетс), у віці 91 року пішов з життя Деніел Белл — американський соціолог, редактор і публіцист, соціальний мислитель, найвідоміший теоретик постіндустріального суспільства. Ще 1960 року, коли вийшла друком одна з його ранніх праць “Кінець ідеології”, мабуть, важко було б навіть уявити, що за кілька десятиліть буде зруйнована наймогутніша ідеологія ХХ століття, і понад те, що він сам стане свідком цієї епохальної події. А втім, саме так і сталося.

Деніел Белл народився 10 травня 1919 року в Нью-Йорку у робітничій сім'ї польсько-єврейських іммігрантів¹. При народженні успадкувавши прізвище батька (Болотські), який помер, коли Деніелу ще не виповнилося й року, своє більш “звучне” прізвище він отримав лише у 13 років. Приблизно в той самий час Деніел уже починав серйозно захоплюватися соціалістичними ідеями і навіть залучився до агітаційної роботи на користь соціалістичного кандидата в президенти.

Після закінчення школи на Манхеттені, наприкінці 1930-х років Белл вивчав соціологію в Нью-Йоркському Ситі Коледжі, де разом з І.Гау,

---

¹ У пропонованій розвідці використано портрет Д.Белла початку 1980-х років, розміщений у “Нью-Йорк Таймс” від 15 січня 2011 року.

Н.Глейзером та І.Кристолом був активним учасником лівої політичної групи “Нью-Йоркські інтелектуали”. Наприкінці 1990-х про цю четвірку зняли документальний фільм, а пізніше було опубліковано книгу (див.: [Arguing the World, 1997]). Після Ситі Коледжу Белл вступив до Колумбійського університету, де у 1960 році за розвідку “Кінець ідеології” здобув науковий ступінь. Від 1945-го він викладав соціологію в Чиказькому, а пізніше в Колумбійському (1959–1969) і Гарвардському університетах (1969–1990). У 1940–1970-ті роки займався редакторською роботою в часописах “*The New Leader*”, “*Fortune*” і “*The Public Interest*”.

Крім книги “Кінець ідеології” широку популярність Беллу принесли праці “Прийдешнє постіндустріальне суспільство” (1973) та “Культурні суперечності капіталізму” (1976), у першій з яких він пророчо описав виникнення нового типу суспільства, а в другій намагався відобразити парадокс співіснування капіталістичної економіки й антикапіталістичної культури, а також висвітлити суперечності між техніко-економічною, політичною й культурною сферами суспільства. Серед інших праць Белла, назви яких дають можливість уявити загальну спрямованість його дослідницьких інтересів, можна назвати “Марксистський соціалізм у Сполучених Штатах” (1952), “Робота та її прикраси” (1956), “Реформування загальної освіти” (1966), “Капіталізм сьогодні” (1971), “Звивистий шлях” (1980), “Повернення сакрального? Аргумент на користь майбутньої релігії” (1980), “Соціальні науки після Другої світової війни” (1982), “Вплив інтелектуального суспільства” (1995) (див.: [Квітка, 2008]).

Головний редактор часопису “Свободная мысль” (Москва), директор Центру досліджень постіндустріального суспільства В.Л.Іноземцев був одним із тих, кому пощастило взяти докладні інтерв'ю у Д.Белла в нього вдома у Кембриджі (штат Массачусетс) 2007 року. На думку Белла, сучасна ситуація відрізняється від попередніх часів передусім масштабами подій, що відбуваються. Другий аспект — їх багатоманіття. “Будь-яка спроба сконструювати схему, котра б адекватно описувала і минуле, і теперішнє, неминуче розіб'ється об ці відмінності” [Белл, 2007: с. 78].

Стаття Деніела Белла “Моральність і лиходійство. Дві культурні парадигми ХХІ століття” була передана ним В.Л.Іноземцеву в лютому 2005 року під час їхньої попередньої зустрічі в Кембриджі. У цій статті Д.Белл порушує питання, яке є актуальним і сьогодні: чи може місце збанкрутілої ідеології постмодерніті заступити ясне бачення перспектив розвитку суспільства і культури? “Центральним постулатом постмодернізму є теза про відсутність не лише одвічних моральних істин, а й самої істини як такої”, — підсумовує Д.Белл. “Істина утверджується силою або проголошується тими, кого можна залічити до “по-справжньому віруючих”. Фуко проголошував “смерть людини” так само, як до нього Ніцше заявляв про “смерть бога”” [Белл, 2005: с. 12]. Розділом цієї статті “Моральні зобов'язання” Белл завершує свої міркування стосовно моральності та лиходійства і доходить висновку про те, що “практично всі людські суспільства за всіх часів шукали вихідні принципи, які б визначали моральні взаємовідносини між людьми. Найбільше, мабуть, відома у зв'язку з цим Нагірна проповідь Ісуса, відображена в Євангелії від Матвія” [Белл, 2005: с. 23].

Символічними є завершальні слова статті, що лунають зараз як заповіт патріарха американської соціології: “Напевне, на питання, в які виявляються залученими елементи віри та релігії, не можна знайти універсальних відповідей. Єдиним правилом, на якому ще можна наполягати, залишається заборона на застосування сили для встановлення правил — хоч би якими були культурні чи релігійні відмінності між народами. У противному разі на нас очікує кінець цивілізації — принаймні в її відомому вигляді” [Белл, 2005: с. 26].

Важливою чеснотою Белла була здатність до масштабного соціального прогнозування, а також уміння визнавати власні помилки і під впливом нових подій знову переглядати свої ідеї, не намагаючись шукати їм виправдання. Белл мав почесні ступені багатьох університетів, а також такі відзнаки, як нагорода Американської соціологічної асоціації за видатний внесок у соціологію, Премія Алексиса де Токвіля за гуманізм. Найточніші характеристики діяльності й спеціалізації Белла відображені в його власних висловленнях. Він говорив, що є фахівцем з узагальнень, зазначав, що віддає перевагу аналізу перед полемікою і характеризував себе як “ліберала в політиці, соціаліста в економіці і консерватора в культурі” [Bell, 1979: р. XI].

Джерела

Белл Д. Мировой порядок в XXI столетии / Д.Белл // Свободная мысль. — 2007. — №11. — С. 77–94.

Белл Д. Нравственность и злодейство. Две культурные парадигмы XXI века / Д. Белл // Свободная мысль. — 2005. — № 3. — С. 11–26.

Квітка С. Даніель Белл / С. Квітка // Соціологічна енциклопедія. — К. : Академ-видав, 2008. — С. 43–44.

Arguing the World [Motion picture] / J. Dorman (Director). — A Riverside Film Productions, 1997. — Режим доступу: <http://www.pbs.org/arguing/>

Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism / D. Bell. — L., 1979.

БОРИС НАГОРНИЙ,

*доктор соціологічних наук, завідувач кафедри соціології
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*

АНДРІЙ МЕЛЬНИКОВ,

*кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології
Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*